

İslamiyet Sonrası Türk Destanları

İslamiyet'ten Sonraki Türk Destanları

Türk toplumunun İslamiyeti kabul etmesi, sadece din alanında değil, tüm yaşam biçiminde ciddi bir değişim sürecinin başlamasına neden olmuştur. Bu değişim, maddi ve manevi kültür değerlerine ve edebiyata yansımış ve Türklerin mitolojik algılarında da köklü bir değişikliğe yol açmıştır. Öncesi dönemde Şamanist öğelerin ağır bastığı kültür değerleri, İslami inanç yapısının yerleşmesiyle birlikte yeni öğelerle şekillenmeye başlamıştır. Türk mitolojisinin yerini alan İslami inanç, Türklerin yaşayış biçimine de yansımış ve onların dünya görüşlerinde ve **destanlarda** belirleyici bir etki yapmıştır.

İslamiyetin kabulünden önce, Türklerin mitolojik düşünceleri doğayla iç içe geçmişti. Şamanist inançlar, güneş, ay, yıldızlar ve diğer doğal olguların güçlerine inanmaya dayanıyordu. Ancak, İslamiyetin kabulüyle birlikte, Tanrı inancı ve tek tanrıya yönelik inançlar önem kazanmıştır. Bu dönemde Türk toplumunda mevcut olan ve geniş kitlelere yayılmış olan Şamanist inançlar, zaman içinde yerlerini İslami değerlere bırakmıştır. Artık, Tanrı'nın varlığına inanmak, tek bir Tanrı'ya yönelmek ve diğer İslami prensiplere uygun yaşamak önem kazanmıştır.

İslamiyetin kabulü, Türklerin kültüründe ve yaşayış biçiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Şamanist öğelerin yerini alan İslami değerler, Türklerin mitolojik algılarını kökünden değiştirmiştir ve Türk toplumunda uzun yıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Bu etki doğal destanlar konusunda da kendini göstermiştir. İslamiyetten sonraki Türk destanları aşağıda listelenmiştir.

1. Manas Destanı

Dokuzuncu asırda ortaya çıkan ve Kırgız Türklerine ait olan destan zamanla İslami unsurlar olarak şekillenmiştir. Büyük ölçüde tamamlanması ise 11-12. yüzyıllara denk gelmiştir. Kırgızların İslamiyet'i kabul etmesi sonrasında, bu destan Çinliler, Putperest Kalmuklar, Uygurlar ve diğer Türk boylarıyla yapılan savaşları anlatmıştır. Zaman içinde ise destana yeni söylentiler eklenerek zenginleştirilmiş ve günümüze kadar 500.000 bin dizeye ulaşmıştır. **Dünyanın en uzun destanı** olan Manas destanı, günümüzde bile tüm canlılığıyla devam etmektedir.

Destanın adını taşıyan kahraman Manas, İslamiyet'i yaymak için savaşan cesur bir kahramandır. Yaşantısı sırasında, İslamiyet öncesi Türk kültürü, inançları ve değerlerine dair izler de taşır. Bu destan, Manas'ın yaşamı ile birlikte Kırgız Türklerinin tarihsel mücadelesini, dönemlerini ve savaşlarını anlatarak zenginleşmiştir. Manas Destanı, Orta Asya'da önemli bir yere sahip olan manzum bir destandır. Destan, üç bölümden oluşur ve oğlu Semetey ile torunu Seytek'in hikayesini anlatır. Bu destan, "ır" ya da "yır" denilen türküler şeklinde söylenir ve geleneksel olarak ozanlar tarafından aktarılır.

Destanın tamamını söyleyen ozanlara akın, sadece bazı parçalarını söyleyenlere ise ırcı denir. Günümüzde bu destanı söyleyen ozanlara Manasçı adı verilir. Destan, tarihsel ve toplumsal bir belge niteliği taşır ve Orta Asya kültürü için önemli bir yere sahiptir. Manas Destanı, ilk kez Çokan Velihonov tarafından bilim dünyasına duyurulmuştur. Ancak, destanın bir bütün hâlinde ilk kez yayımlayan kişi Türkolog W. Radloff'tur. Bu yayın sayesinde destan, Orta Asya kültürü ve tarihine ilişkin önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Destanın hikayesi, oğlu Semetey ile torunu Seytek'in maceralarını konu alır. Destanın ilk

bölümünde, Semetey'in kahramanlıkları anlatılırken ikinci bölümde Seytek'in maceraları ele alınır. Son bölümde ise Semetey'in torunu Seytek, dedesinin izinden giderek halkını korumak için mücadele eder. Manas Destanı, Orta Asya kültürünün önemli bir parçasıdır ve geleneksel olarak ozanlar tarafından aktarılır. Destanın yalnızca bazı parçaları günümüze kadar gelmiştir, ancak Manasçılar sayesinde destanın büyük bir bölümü bugüne kadar aktarılmayı başarmıştır. Bu nedenle, Manas Destanı Orta Asya kültürünün önemli bir mirası olarak kabul edilir.

2. Satuk Buğra Han Destanı

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı devletinin hükümdarı Satuk Buğra Han'ın Müslüman oluşu ve İslam dinini yaymak için yaptığı kahramanca mücadeleleri anlatır. İslamiyet'e geçiş dönemi özelliği taşıyan eserde İslamiyet'in kabulünden önceki Türk destanlarında görülen motifler ile İslami motifler bir arada işlenmiştir.

3. Cengiz Han Destanı (Cengizname)

Orta Asya'daki Türk boyları arasında 13. yy.da doğup gelişmiştir. Cengizname olarak da bilinen destan, Moğol hükümdarı Cengiz'in hayatı, kişiliği, savaşları ve fetihlerini anlatır. Destan, Cengiz Han'ın oğulları tarafından idare edilen Türkler tarafından oluşturulmuştur. Orta Asya'da yaşayan özellikle Başkurt, Kazak ve Kırgız Türkleri, Cengiz Han destanını büyük bir ilgi ve sevgiyle günümüze taşımışlardır.

Cengiz Han aslında bir Moğol hükümdarıdır. Ancak 1000 yıl önce aynı coğrafyayı paylaşan Türklerle Moğollar arasında -sık sık savaşlar da- yakın bir ilişki vardı. Bu ilişki, Türklerin Cengizhan'a güçlü bir sempati beslemelerini sağlamış ve Cengizhan'ın hayatı, savaşları âdeta bir Türk hükümdarınki gibi destanlaştırılmıştır.

Eserde, Cengiz, Müslüman bir Türk kahramanı olarak kabul edilmekte ve hikâye bir Türk tarihi gibi anlatılmaktadır. 17. yy.da yaşayan Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk adlı eserinde Cengizname'nin 17 varyantından söz etmesi bu destanın Türkler arasındaki yaygınlığını gösterir.

4. Seyyit Battal Gazi Destanı (Battalname)

Anadolu'da oluşmuş ilk Türk destanıdır. 8 ve 10. yüzyıllar arasında Emevilerin Anadolu'yu İslamlaştırma çabaları etrafında oluşmuş ve 13. yüzyılda kaleme alınmıştır. Destanda, Türkler arasında Battal Gazi adıyla benimsenerek Türkleştirilmiş bir Arap savaşçısının İslamiyet'i yaymak için yaptığı mücadeleler anlatılır. Asıl destan, 8. yüzyılda Emevilerin Hristiyanlarla yaptığı savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren Abdullah adlı bir kişiyle ilgilidir. Arap komutan Abdullah, zamanla Malazgirt Zaferi öncesinde Anadolu'ya yapılan Türk akınlarında Malatyalı kahraman bir Türk komutan kimliğine büründürülmüş ve destanda "Müslüman Türk" sıfatıyla ön plana çıkmıştır.

Arapça "kahraman" anlamına gelen "battal", İslami bir kavram olan "gazi" ile birleşerek Battal Gazi şeklinde destan kahramanının unvanı olmuştur. Böylece Battal Gazi, İslam dini uğruna savaşan alperen tipiyle harmanlanarak Türkleştirilmiş, önceki destan epizotlarıyla (dilim) zenginleştirilmiş ve Türk anlatı geleneği içindeki yerini almıştır. Battal Gazi; destanda kahraman, akıllı, bilgili, cömert, dindar bir tip; ayrıca büyücü, cadı, dev gibi olağanüstü varlıklarla savaşan bir portre şeklinde sunulur. Battal Gazi'nin "Aşkar Devzade" isimli atı da üstün nitelikli varlıklara karşı savaşan bir kahraman şeklinde tasvir edilir.

12 ve 13. yüzyıllardan başlanarak nazım ve nesir birçok Battal Gazi menkıbesi yazılmış; bunlar

meddah ve hikâyeci âşıkların repertuarında yer alarak anlatılagelmiştir. Anlatıcı âşıklar, olay ve kahramanlarla ilgili her şeyi bilen “ilahi bakış açısı”na sahiptir.

5. Danişment Gazi Destanı (Danişmentname)

12. yüzyılda sözlü gelenekte oluşan ve 13. yüzyılda yazıya geçirilen eser, Battal Gazi Destanı'nın devamı niteliğindedir. İslam dinini yaymak için Melik Danişment Gazi'nin Anadolu'yu fethini ve kahramanca mücadelesini anlatan İslami Türk destanlarından. Anlatılan olayların tarihî gerçeklere uygunluğu, kahramanlarının yaşamış Türk beylerinden olması, yer adlarının Anadolu coğrafyasında gerçek isimleriyle anılmasından dolayı bu eser uzun yıllar bir tarih kitabı olarak nitelendirilmiştir.

Destanın kahramanı olan Melik Danişment Gazi, Battal Gazi'nin torunudur ve ona benzer. Dindar, bilgili, İslamîyet'i yaymaya çalışan cesaretli bir komutandır. Abartılara çokça yer verilen destanda Danişment Gazi; savaş esnasında attığı naralarla koca bir orduyu dağıtan, bir kılıç darbesiyle düşmanın başını vücudundan ayıran biri olarak tasvir edilir.

6. Edige Destanı

13. yy.da Hazar Denizi kıyısında kurulan Altınordu Hanlığı'nın 15. yy.da Timurlular tarafından yıkılışı anlatılır. Destanda adı geçen kahraman (Edige), Altınordu Han'ı Edige Mirza Bahadır olduğu için destan, bu isimle anılmıştır. Edige Mirza Bahadır'ın devletini ayakta tutabilmek için yaptığı mücadeleler, ölümünden sonra 15. yy.da destan hâline getirilmiştir. 1820'den itibaren yazıya geçirilen destanın değişik Türk boylarında birçok rivayeti vardır.

7. Köroğlu Destanı

Türk destanları içinde kronolojik olarak en geç oluşan bu destanda, Köroğlu'nun hayatı ve maceraları anlatılır. Destan, Orta Asya'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış, zaman ve mekân değişiklikleri sonucunda birçok kolları ve varyantları meydana gelmiştir. Azeri, Özbek, İstanbul ve Anadolu gibi birçok rivayeti vardır. Çeşitli kolları sözlü gelenekte hâlâ yaşamaktadır.

Köroğlu destanında, efsanevi, tarihî (gerçek) şahıs ve olaylar iç içe geçmiştir. Kimi zaman şair Köroğlu ile destan kahramanı Köroğlu birbiriyle karıştırılmıştır. Özellikle 16. yüzyılda Köroğlu Destanı'nın Anadolu'da oluşan bir kolunda; destan kahramanı Köroğlu ile halk ozanı Köroğlu'nun hayatı, kişiliği ve maceraları birleşmiş ve gelişip yayılmıştır. Sonuç olarak destan kahramanı olan Köroğlu'nun bugün elimizde şiirleri olan şair Köroğlu'dan farklı biri olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Destan kahramanı olan, dağlara çıkan efsanevi Köroğlu; Bolu Beyi'nin yanında çalışan bir seyisin oğludur. Adı Yusuf olan bu seyis, Bolu Beyi'nin kendisine söylediği özellikte tay getirmeyince gözleri şişlenerek (mil çektirmek) kör edilir. Seyis'in Ruşen adındaki oğlu ise daha sonra Köroğlu lakabını alarak babasının yetiştirdiği üstün nitelikli taylarla dağlara çıkar, Bolu Beyi'nden babasının intikamını alarak efsaneleşir.

Köroğlu Destanı, zaman içinde varyantlara ayrılarak hikâyeleşmiş; yapı ve içerik yönüyle daha çok halk hikâyesi türü içinde değerlendirilmiştir. Eldeki bilgilere göre Köroğlu'nun tarihî şahsiyeti şöyledir:

Köroğlu Destanı Konusu

Köroğlu, Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı Sayık köyündendir. 16. yüzyılda Celalî İsyancıları'na karışmış

bir eşkıyadır. Çevresine topladığı eşkıyalarla Sivas-Tokat arasında kervan yollarının işlediği Çamlıbel'i mekân tutar. Rivayet'e göre Bolu Beyi tarafından gözleri kör edilen babasının intikamını almak için eşkıya olur. Köroğlu; haksızlığa uğramış, zulüm görmüş bir babanın oğlu olarak büyür ve yiğit bir delikanlı olur. Babasının cezalandırılmasına neden olan tay sonradan eşi bulunmaz bir at olur ve ona Kırat adı verilir.

Kırat'ıyla dağlara çıkan Köroğlu; halka zulmeden Bolu Beyi'ne karşı savaşır, fakir halkı korur. Kısa sürede kahramanlığı dillere destan olur. Eski alp tipinin özelliklerine göre hareket eden Köroğlu, çağın yeni gelişmelerine ayak uyduramadığı için devlet güçlerine mağlup olur ve öldürülür. Kendisi bu durumu "Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu" sözüyle anlatır. Bir rivayete göre de bu sözü söyledikten sonra sır olup ortadan kaybolur.